

Savo D. PLAMENAC

Prihvativši sa iskrenom radošću zadatak, pun časti i ne manje lične odgovornosti, da na XXIV naučnom sastanku Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije iznesem obradu teme »Istorija zdravstvene kulture Crne Gore«, svjestan sam da, zbog ograničenosti vremena predviđenog za moje izlaganje, prikaz može da bude samo u opštim crtama. Nastojaću da i u sažetom prikazu obuhvatim sve bitne momente iz ove veoma privlačne teme.

Zdravstvena kultura, bilo pojedinca ili nekog naroda, veoma je važan činilac u održavanju i unaprijeđivanju njegovog tjelesnog, prema tome — i duševnog zdravlja.

Posmatrano sa toga stanovišta, zdravstvena kultura, uopšte, a njeno izučavanje i unapređivanje, posebno, poprma svu svoju vrijednost.

Zdravstvena kultura jednog naroda, osuđenog da se tokom nekoliko vijekova bori za svoj ne samo nacionalni već i, doslovce, fizički opstanak — kao što je to bio slučaj s narodom u Crnoj Gori, sve do postizanja, tj. priznanja njene nezavisnosti, 1858. godine, nije bila, na žalost, u odnosu na narode sretnijeg geografskog položaja i boljih ekonomskih uslova, na onoj visini koju su samo vrijeme i tadašnji domet nauke nosili u sebi.

Prepušten samom sebi, narod u Crnoj Gori borio se protivu bolesti i sticao saznanja o njenoj prirodi na osnovu vlastitog, skromnog iskustva. Ta saznanja su održavana kroz rad narodnih ljekara, vidara, travara, ranara i njima sličnih poslenika, jednom riječju, kroz iskustvo plaćeno teškim dankom u krvi i svakovrsnoj fizičkoj i duševnoj patnji. To je bilo vrijeme narodne medicine ili etnomedicine. Ono je u Crnoj Gori trajalo veoma dugo, nekoliko vijekova.

Prodor naučne medicinske misli u Crnu Goru nastaje relativno kasno, tek šezdesetih godina prošlog vijeka. U to vrijeme, u susjednim bratskim pokrajinama, danas socijalističkim samoupravnim republikama, javljaju se već pokreti za udruživanjem ljekara u stručna ljekarska društva s vidno izraženom težnjom za organizovanim zajedničkim stručnim radom u narodu. To govori u prilog već i izvjesnoj brojnosti ljekara u tim krajevima.

Dolazak prvih stručnih ljekara u Crnu Goru pada u doba vladavine knjaza Danila I (1826—1860). Promjenom svoje spoljne politike Crna Gora dobija u to vrijeme u licu knjaževog sekretara, po narodnosti Francuza,

svog prvog naučnog i stalnog ljekara. Ovi su, međutim, imali sasvim određenu ulogu, prvenstveno da se bave državnim poslovima, a potom pitanjem knjaževog zdravlja i zdravlja njegove porodice.

Širenje zdravstvene kulture kao takve počinje u Crnoj Gori tek s radom stručnih ljekara — prevashodno sinova naših naroda — i sa osnivanjem bolnica i stručnim radom u njima. Na taj način narod je sticao povjerenje u primjenu naučnih principa liječenja nad empirijskim i, možemo reći, rizičnim liječenjem.

Prva bolnica u Crnoj Gori, Bolnica »Danilo I« na Cetinju, podignuta novcem od prodaje darova, donijetih knjazu Nikoli prilikom rođenja prestolonasljednika, bila je stožer oko kojeg će se snažno razviti i efikasno djelovati, tokom čitavog života samostalne Knjaževine odnosno Kraljevine Crne Gore, sanitetska služba u samopregornom radu čestitih ljekara i proslavljenih načelnika saniteta, odnosno Sanitetskog odjeljenja, od kojih je svaki ostavio vidnog traga o ličnom doprinosu zajednici i ljubavi prema svojem poslu.

Podignuta 1873. godine, Bolnica je počela s radom u drugoj polovini 1875. godine (1), pruživši utočište i stručnu njegu ranjenima i bolesnima iz Hercegovačkog ustanka. Za vrijeme crnogorsko-turskog rata u njoj su sanitetske ekipe Ruskog crvenog krsta (2) osnovale Centar vojne sanitetske službe u Crnoj Gori. U ovo vrijeme, početkom 1876. godine, pada i osnivanje Društva crnogorskog crvenog krsta (3) koje je svojim radom doprinijelo unapređenju pružanja stručne medicinske pomoći i zdravstvene kulture u Crnoj Gori.

Po završetku crnogorsko-turskih ratova (1876—1878) Bolnica prelazi pod upravu crnogorske vlade (4). U njoj je 1878. godine osnovana prva apoteka u Crnoj Gori. Apotekom na Cetinju rukovodio je sve do svoje smrti Jovo Dreč (1844—1902) (5).

Dolazak dr Milana Jovanovića-Batuta (1847—1940) u Crnu Goru, 1880. godine (6), za upravnika »Danilove bolnice« znači presudan moment u razvoju i organizaciji crnogorskog saniteta. On je prvi načelnik saniteta u Crnoj Gori i stvarno njegov organizator. Njegovo stručno i zdravstveno prosvjetiteljsko djelo u Crnoj Gori ostaće kao dokaz njegovih neprolaznih zasluga.

Kada je dr Petar Miljanić (1852—1897) došao 1884. godine za upravnika Bolnice »Danilo I« i šefa odn. referenta saniteta u Ministarstvu unutrašnjih djela (7), nastaje novi polet u radu zdravstvene službe u Crnoj Gori. Pridolaze mlađi ljekari u Crnu Goru na rad i osnivaju se druge bolnice u većim varošima (Nikšić, Podgorica, Orja Luka, Danilov Grad).

U vrijeme plodnog rada zaslužnog dr Petra Miljanića Crna Gora dobija, 1891. godine, ne samo svoj prvi »Sanitetski zakonik«, tj. Zbornik pravila, propisa i naredaba u sanitetskoj struci Knjaževine Crne Gore (8), već i prvu Apotekarsku taksu za Knjaževinu Crnu Goru (9). Njegovoj metodičnosti dugujemo redovno objavljivanje godišnjih izvještaja o radu »Danilove bolnice« i jasan uvid u primjenu tekovina medicinske nauke i hirurške vještine (10, 11).

Dva sljedeća načelnika saniteta u Crnoj Gori dr Božidar Perazić (1863—1954) (12) i dr Stevo Ognjenović (1867—1930) (13) nastavili su savjesno djelo svojih prethodnika, modernizujući Bolnicu na Cetinju, osnivajući nove bolnice u zemlji i unoseći savremene tekovine liječenja.

Dr Jovan Kujačić (1872—1958) predlaže (14) u 1903. godini osnivanje »Crnogorskog ljekarskog udruženja«, iznoseći u listu »Glas Crnogorca« pobude za svoj predlog. Isti pokreće pohvalnu borbu protiv alkoholizma u Crnoj Gori osnivanjem prvog srpskog društva trezvenosti pod imenom »Dobra nada« (15).

Zakonom o ustrojstvu Ministarstva unutrašnjih djela, od 8. aprila 1903. godine (16), Sanitetsko odjeljenje dobija svoju novu fizionomiju. Ono predstavlja jedno od pet odjeljenja Ministarstva unutrašnjih djela, s tačno određenim zadacima na polju zdravstvene službe i javne higijene. Kroz Zakon o budžetu (17), za svaku narednu godinu, mogu se pratiti državna ulaganja po nekom pitanju iz oblasti djelokruga Sanitetskog odjeljenja.

Zdravstveno prosvjeđivanje, putem pisane riječi — u novinama (listovi »Crnogorac« i »Glas Crnogorca«) i časopisima (»Prosvjeta«, »Luča«, »Nova Zeta«, »Dan« itd.) — ili usmeno, kroz javna predavanja ljekara na skupovima (18), doprinijelo je sa svoje strane sticanju pouzdanih saznanja kako čovjek da štiti i zaštititi svoje zdravlje. Posebno, list »Glas Crnogorca«, čiji su urednici bili veoma obrazovani ljudi, ima ogromnih zasluga u širenju zdravstvene kulture u narod i podizanje narodnog zdravlja. To je, zaista, neiscrpna riznica stručno obrađenih članaka s tematikom iz oblasti medicine i zdravstvenog prosvjeđivanja. Štampa je u tom pogledu odigrala svoju značajnu ulogu u obaviještavanju i pouci o ličnoj i javnoj higijeni, kao i o naprecima medicinske nauke.

Još jedan moćan činilac u širenju zdravstvene kulture ispoljio se kroz rad vojnog saniteta. Zakonima o ustrojstvu Ministarstva vojnog (1903. godine) (19) i Vojno-krivičnim zakonom (1910. godine) (20) opredijeljen je djelokrug rada vojnog Sanitetskog odsjeka (čl. 14), kod prvog, a precizirane kaznene odredbe (glava XIX) o nebrizljivoj liječenju bolesnika, kod drugog Zakona. Primjena ovih odredaba u praksi išla je nešto sporo, pa je i djelatnost vojnog saniteta kao takvog manje zapažena.

Na nekoliko godina pred kraj svog samostalnog života, Knjaževina odnosno Kraljevina Crna Gora dostigla je značajan stepen razvitka zdravstvene službe i javne higijene. Ovaj razvitak bio je uveliko sputavan teškim ekonomskim prilikama u zemlji, na koje su, u posljednjim godinama samostalnog života, negativno uticali česti ratovi — prvo dva balkanska, a zatim prvi svjetski rat. Teški period okupacije (1916—1918) uništio je mnogo toga, teškom mukom stečenog, da bi Crna Gora poslije oslobođenja i u okrilju bratskih naroda krenula snažno naprijed i na polju zdravstvene kulture i po pitanju brige o narodnom zdravlju.

A sada, dozvolite mi, da vas — prije završne riječi u svojem izlaganju — provedem, slikom i brojkama, kroz ovaj period istorije zdravstvene kulture Crne Gore, period o kojem sam maločas usmeno dao, ponavljam, samo osnovne karakteristike. Brojna saopštenja na ovom Naučnom sastanku upotpuniće pojedinostima inače bogatu sliku našeg predmeta.

(Slijedi prikaz niza slajdova na kojima su iznijeti potpuni popisi ljekara, bolnica, apoteka, veterinar, zubara i pomoćnog sanitetskog osoblja koje je bilo na radu u Knjaževini odnosno Kraljevini Crnoj Gori. Zatim su dati tabelarni prikazi podataka o zdravstvenom stanju naroda u Crnoj Gori kao i likovi najzaslužnijih trudbenika na polju zdravstvene službe u Crnoj Gori. Ovdje iznosim, zasada, samo neke od njih).

Tabela 1

VAROŠI PO BROJU STANOVNIŠTVA — BEZ STRANIH PODANIKA
IZ POPISA NA DAN 31. DECEMBRA 1909. GODINE
FAKTIČKO STANOVNIŠTVO

Varos	Oblast	Broj stanovnika		
		Muških	Zenskih	Uopšte
Cetinje	Katunsko-riječka	3.394	2.501	5.895
Podgorica	Zetsko-brdska	5.704	4.191	9.895
Rijeka	Katunsko-riječka	968	764	1.732
Danilov Grad	Zetsko-brdska	831	497	1.328
Nikšić	Nikšićka	2.359	1.727	4.086
Kolašin	Moračko-vasojevićka	753	497	1.250
Andrijevića	Moračko-vasojevićka	446	356	802
Bar	Primorsko-crmnička	2.188	1.325	3.513
Ulcinj	Primorsko-crmnička	2.960	2.421	5.381
Vir-Pazar	Primorsko-crmnička	478	209	687
	Svega	20.081	14.488	34.569

Tabela 2

STANOVNIŠTVO S DUŠEVNIM I TJELESNIM NEDOSTACIMA U CRNOJ GORI
PO POPISU NA DAN 31. DECEMBRA 1909. — GLAVNI PREGLED

Varoške opštine i oblasti	Umobolnih				Slijepih			Gluhonijemih			Osakaćenih		
	Muških	Zenskih	Uopšte		Muških	Zenskih	Uopšte	Muških	Zenskih	Uopšte	Muških	Zenskih	Uopšte
Varoške opštine	25	11	36		15	11	26	12	10	22	17	30	47
Katunsko-riječka oblast	78	55	133		64	51	115	33	39	72	106	76	182
Zetsko-brdska oblast	54	24	78		34	26	60	37	13	50	72	69	141
Nikšićka oblast	56	32	88		53	41	94	48	19	67	117	71	188
Moračko-vasojevićka oblast	49	45	94		50	41	91	30	27	57	92	74	166
Primorsko-crmnička oblast	25	24	49		21	20	41	20	16	36	42	30	72
Svega	287	191	478		237	190	427	180	124	304	446	350	796

Tabela 3

STANOVNIŠTVO S DUŠEVNIM I TJELESNIM NEDOSTACIMA
PO POPISU: TEČAJEM 1910. GODINE — PREGLED PO OBLASTIMA

Oblasti	Umobolnih			Slijepih			Gluhonijemih			Osakaćenih		
	Muških	Zenskih	Svega	Muških	Zenskih	Svega	Muških	Zenskih	Svega	Muških	Zenskih	Svega
Katunsko-riječka	60	37	97	51	32	83	28	36	64	66	54	120
Zetsko-brdska	35	21	56	23	23	46	28	6	34	59	50	109
Nikšićka	34	15	49	37	26	63	36	22	58	72	52	124
Moračko-vasojevićka	33	17	50	40	26	66	28	32	60	96	63	159
Primorsko-crmnička	21	9	30	29	41	70	16	14	30	57	40	97
Uopšte	183	99	282	180	148	328	136	110	246	350	259	609

Tabela 4

STATISTIČKI PODACI LICA BOLESNIH OD »LEPRE«
U CRNOJ GORI ZA 1909. GODINU —
PREGLED PO OBLASTIMA

Oblasti	Broj osoba		
	Muških	Zenskih	Uopšte
Katunsko-riječka	4	—	4
Zetsko-brdska	4	1	5
Nikšićka	3	2	5
Moračko-vasojevićka	8	3	11
Primorsko-crmnička	—	—	—
Svega	19	6	25

Čini mi posebno zadovoljstvo da na kraju ovog sažetog prikaza istorije zdravstvene kulture Crne Gore — zasnovanog, prvenstveno, na brižljivom proučavanju obaviještenja iz zvanične štampe u toku čitavog samostalnog života nekadašnje Knjaževine odnosno Kraljevine Crne Gore — odam dužnu poštu vrijednim i požrtvovanim pionirima zdravstvene službe i zdravstvene kulture u toj maloj, ali ponosnoj zemlji.

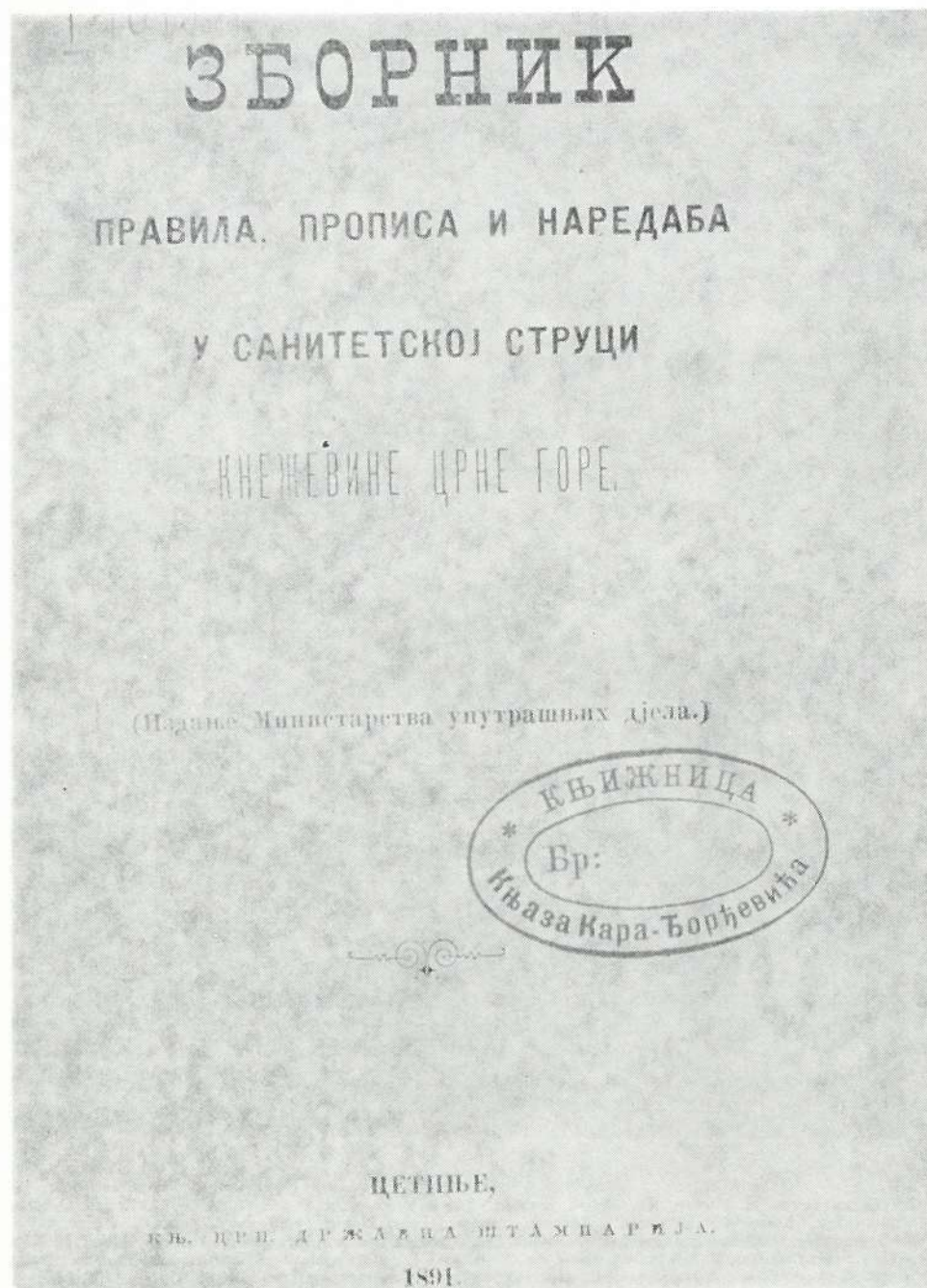
U tom pogledu, posebno mjesto i trajno priznanje, za neprolazne zasluge, pripada plemenitom dr Milanu Jovanoviću-Batutu (1847—1940), neumornom dr Petru Miljaniću (1852—1897), upornom dr Jovanu Kujačiću (1872—1958). Oni su na izvoru zbivanja istraživali i, kroz veliko lično iskustvo i bogatu stručnu spremu, svoja dragocjena zapažanja ostavili zapisana na potrebnu pouku mlađim naraštajima.

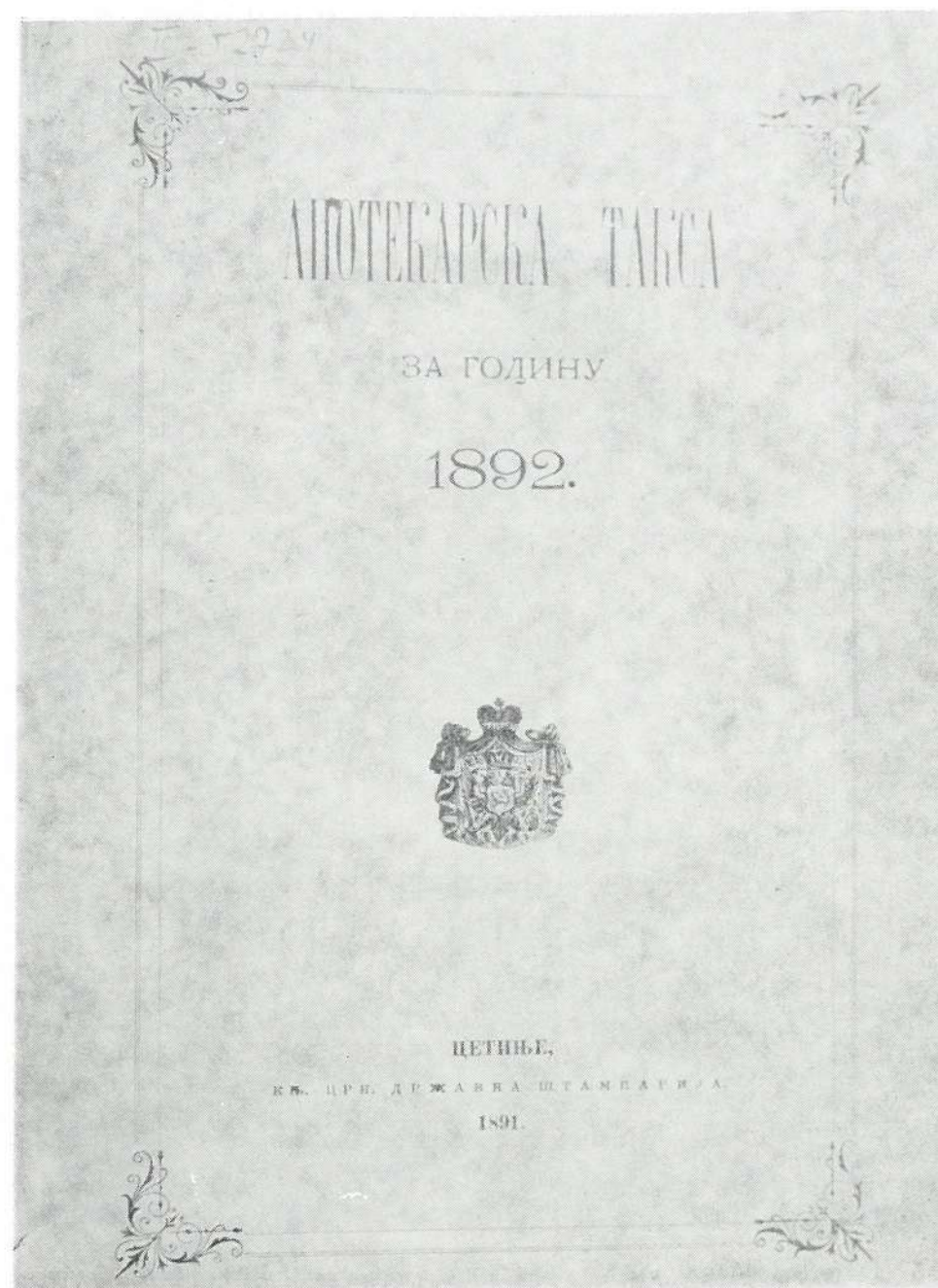
Slika 1. — Dr Milan Jovanović-Batut (slika iz 1899. g.). Rođen 10. oktobra 1847. u Srem. Mitrovici. Medicinske studije završio u Beču 2. avgusta 1878. Nastanio se u Somboru kao privatni lekar. Tu je počeo da uređuje 1880. časopis »Zdravlje, lekarske pouke narodu«. Zapažen, još od ranije, svojim književnim darom i čestitim stavom u nauci, pozvan je — preko svojeg druga i prijatelja iz mladosti Jovana Pavlovića, tadašnjeg ministra prosvjete u Crnoj Gori — od strane knjaza Nikole I da dođe u Crnu Goru i zauzme mjesto upravnika »Danilove bolnice« na Cetinju i dužnost cetinjskog fizikusa. Ubrzo dobija nalog da organizuje crnogorski sanitet i ima zvanje načelnika Saniteta pri crnogorskom Ministarstvu unutrašnjih djela, ostao je u Crnoj Gori od 17. avgusta 1880. do 1. novembra 1882. Umro u Beogradu 11. septembra 1940. i sahranjen na Novom groblju.

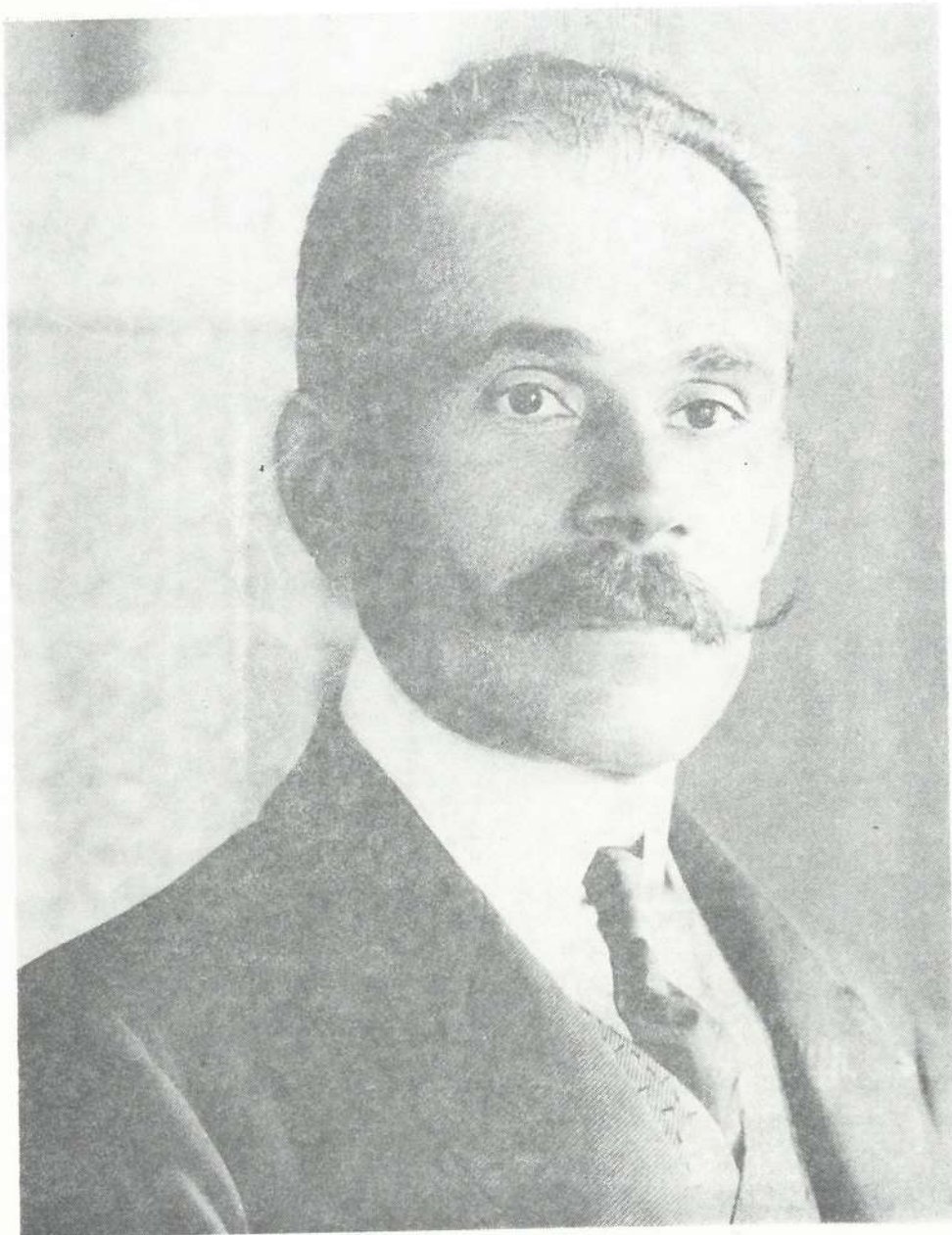
Slika 2. — Dr Petar Miljanić. Roden 1. februara 1852. u Banjanima (Hercegovina), rano ostao bez oca. Majka ga dovela u Mostar. Kao dijete zapažen zbog svoje bistrine i prilježnosti za knjigom. Dobrotom vladike Save Kosanovića završava u Mostaru osnovnu školu. Upućen u Beograd završava gimnaziju, ponovo se vraća u Mostar gdje radi kao učitelj. Poslije dvije godine ide u Beograd i na Velikoj školi završava pravne nauke. U Rusiji se upisuje na Medicinski fakultet u Moskvi. Zbog učešća, kao dobrovoljac, u crnogorsko-turskim ratovima prekida studije. Poslije ratova završava studije medicine u Moskvi i dolazi u Crnu Goru kao lekar praktičar, sa sjedištem u Podgorici. Saraduje sa dr Milanom Jovanovićem, Batutom. Poslije Batutovog odlaska iz Crne Gore odlazi i dr Miljanić na dopunu studija i usavršavanje na klinikama u Njemačkoj. U Würzburg-u brani sa uspjehom disertaciju: »Zur Diagnose der Darmperforation im Typhus abdominalis«. U martu 1884. dolazi na sve one dužnosti koje je prethodno zauzimao dr Milan Jovanović-Batut. Umro na Cetinju 8. septembra 1897. i sahranjen na gradskom groblju »pred Kapelicom«.

Slika 3. — Najvišom odlukom usvojena su u Crnoj Gori 14. novembra 1891. Pravila o uređenju sanitetske struke i propisi protivu zaraznih bolesti na stoci koje je »po nalogu Nj. V. Gospodara Knjaza izradio Sanitetski odsjek Ministarstva unutrašnjih djela«.

Slika 4. — Apotekarsku taksu za godinu 1892. izdalo je Ministarstvo unutrašnjih djela na Cetinju naredbom broj 1060, dana 10. decembra 1891. Ova taksa utvrđuje cijene za lijekove, apotekarski rad, medicinsko posuđe i prevojni materijal. Čini dragocjenu dopunu propisa na polju zdravstvene službe u Crnoj Gori.

Slika 5. — Dr Božidar Perazić. Rođen u Kastel Lastvi (Petrovac na moru), u Paštrovićima, 25. decembra 1863. Osnovnu školu je završio u mjestu rođenja, a gimnaziju i maturu u Kotoru 1882. Studije medicine završio je na Medicinskom fakultetu u Beču 23. jula 1890. Dvije i po godine bio je operator u Rudolphinum-u kod prof. Teodora Bilrota. Za upravnika bolnice »Danilo I« i šefa Saniteta imenovan je 13. decembra 1897. Ukazom od 22. aprila 1903. postavljen je za načelnika Sanitetskog odjeljenja Ministarstva unutrašnjih djela. Na tom položaju ostaje do 29. decembra 1908. Dužnosti upravnika Bolnice »Danilo I« razriješen je 1. decembra 1905. Ukazom od 31. decembra 1908. postaje dvorski ljekar. U tom svojstvu ostao sve do okupacije Crne Gore početkom 1916. godine. Umro u Beogradu 13. jula 1954.

Slika 6. — Dr Stevan Ognjenović. Rođen 5. januara 1867. u Kotoru. Osnovnu školu i gimnaziju s maturom završio u Kotoru 1884. Medicinske studije završio 23. marta 1891. u Petrogradu na Carskoj vojno-medicinskoj akademiji. U Crnoj Gori stupio na službu kao ljekar 1. maja 1891. Ukazom od 16. septembra 1891. postavljen za okružnog ljekara nikšićke nahije i upravnika Bolnice »Knjaginja Zorka« u Nikšiću. Od 1. maja 1898. na Cetinju kao varoški ljekar. Od avgusta 1908. stalno je zamjenik načelnika Saniteta do 15. juna 1912. g., a od tada do početka 1916. g. načelnik Sanitetskog odjeljenja. Umro je 8. septembra 1930. u Prčnju, po ličnoj želji sahranjen na Cetinju na groblju »pred Kapelicom«.

Slika 7. — Dr Stanko Matanović. Rođen 9. novembra 1875. u Krajnjem dolu (Ceklići) kraj Cetinja. Osnovnu školu završio u mjestu rođenja, a gimnaziju u Kotoru 1895. U Njemačkoj studira medicinu na Karl Ruprecht Univerzitetu u Hajdelbergu. Diplomirao sa odličnim uspjehom 5./18. novembra 1900. odbranivši disertaciju iz oblasti hirurgije: »Ueber die in den letzten 10 Jahren an der Heidelberger chirurgischen Klinik beobachteten Fälle von Spontangangren«. Nastavlja svoj boravak u Hajdelbergu radi specijalizacije hirurgije kod Vincenca Černi-ja. Dolazi u Crnu Goru i postaje 12. marta 1903. sekundarni ljekar na Hirurškom odjeljenju »Danilove bolnice« uz šefa dr Perazića. 1. decembra 1905. postao upravnik »Danilove bolnice« i na tom položaju ostao do početka I svjetskog rata. 1919. prelazi s porodicom u Novi Sad. Tu u svojstvu šefa Hirurškog odjeljenja Državne bolnice ostaje sve do svoje tragične smrti 28. maja 1932. Sahrinjen na Almaškom groblju u Novom Sadu.

Osim toga, velika zasluga za naša današnja pouzdana i brojna saznanja o zdravstvenoj kulturi naroda u staroj Crnoj Gori pripada, nesumnjivo, dr Dragu Petroviću. On je svojim strpljivim, metodičnim, naučnim načinom obrade arhivske građe i crnogorske periodike unaprijedio, zaista, ono što predstavlja danas izabrani predmet našeg svestranog interesovanja i iskrene predanosti u radu.

Nedavno objavljenim materijalima — štampanim u knjizi 25 časopisa Medicinski zapisi (Titograd), 1973. godine — uvaženi profesor Risto J. Dragičević stekao je sebi novo priznanje za golemi trud uložen u obradi obimne i zanimljive građe, dokumenata iz arhive nekadašnjeg Sanitetskog odjeljenja Ministarstva unutrašnjih djela Knjaževine odnosno Kraljevine Crne Gore. To je, svakako, značajan naučni doprinos onim saznanjima čijem izučavanju, ne samo u ovoj prilici, posvećujemo sve svoje vrijeme, trud i ljubav.

Literatura

1. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 5, br. 53, 4—4, u subotu 6. decem. 1875; — 2. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 6, br. 2, 4—4, u subotu 10/22. jan. 1876; — 3. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 6, br. 3, 4—4, u subotu 17/29. jan. 1876; — 4. Radičević protodakon Filip: Bratsko milosređe ili Rad Ruskog crvenog krsta u Crnoj Gori. U Novom Sadu, Srpska narodna zadružna štamparija, 1879. (preštampano iz »Zastave«); — 5. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 31, br. 49, 4—4, subota, 7. decembar 1902; — 6. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 9, br. 34, 3—3, u subotu, 23. avgusta 1880; — 7. Izvještaj koji je podnio ministru unutrašnjih djela upravnik Bolnice Danilo I i sanitetski referent dr Petar Miljanić. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 14. br. 1, 2—3, u nedjelju 13. jan. 1885; — 8. (Miljanić P.): Zbornik pravila, propisa i naredaba u sanitetskoj struci Kneževine Crne Gore, str. 75, 12 cm × 18,5 cm, Cetinje, Knj. Crn. Državna štamparija, 1891; 9. Apotekarska taksa za 1892. godinu, str. 47, 14,5 cm × 21,5 cm, Cetinje, Knj. Crn. Državna štamparija, 1891; — 10. Miljanić P.: Godišnji izvještaj Bolnice Danila I za godinu 1884. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 14, br. 3, 3—3, nedjelja, 27. januar 1885; — 11. Miljanić P.: Godišnji izvještaj Bolnice Danila I za 1885. godinu. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 15, br. 3, 4—4, nedjelja, 19. januar 1886; — 12. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 26, br. 50, 3—3, u subotu, 13. decem. 1897; — 13. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 41, br. 26, 1—1, subota, 16. juna 1912; — 14. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 32, br. 36, 3—4, u subotu, 30. avg. 1903; — 15. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 30, br. 8, 2—2, u subotu, 24. februara 1901; — 16. Zakon o ustrojstvu Ministarstva unutrašnjih djela i administrativnoj podjeli Države. Cetinje, 8. aprila 1903. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 32, br. 16, 1—1, u subotu, 12. aprila 1903; — 17. Zakon o državnom budžetu. Str. 26. (Od 18. decembra 1906. godine). Cetinje, K. C. Državna štamparija, 1906; — 18. Miljanić P.: U čemu živimo? Higijensko-ekonomska crta. (Govoreno na večernjoj zabavi u Zetskom domu, 24. novembra 1890. godine). Grlica, kalendar crnogorski (Cetinje), osma—treća godina za prostu 1891, 37—42; — 19. Zakon o Ustrojstvu Ministarstva vojnog. Cetinje, 6. decembar, 1903. godine. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 32, br. 51, 1—2, u subotu, 6. decem. 1903; — 20. Vojno-krivični zakon. Cetinje, 20. jula 1910. godine. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 39, br. 32, 1—4, u subotu, 24. jula 1910; — 21. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 21, br. 1, 4—4, u subotu, 4. januara 1892; — 22. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 40, br. 3, 4—4, u subotu, 15. januar 1911; — 23. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 39, br. 52, 3—3, u subotu, 20. novem. 1910; — 24. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 40, br. 45, 4—4, u subotu, 15. oktobra 1911; — 25. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 39, br. 55, 4—4, u subotu, 11. decem. 1910.

Savo D. PLAMENAC

In this paper, the author reports subsequently all factors which have influenced significantly the development of health culture in Montenegro. This culture during the centuries has been based in Montenegro on an extremely modest knowledge gained from their own experience.

Until beginning of the reign of Prince Danilo the I, in Montenegro were no scientific physicians. After has been changed the foreign policy, made by Prince Danilo the I, in Montenegro came — about sixtieth years of passed century — the first graduated doctor, in quality of the Prince's Secretary. He was of french nationality. In this way, the foreign physicians — all of french origin — remained on Prince's court within about three decades.

Meanwhile, at Cetigne was founded — in 1873 — the first montenegrin hospital »Danilo the I«. Its activity begins only later with the arrival of first wounded fighters from Hercegovinian insurrection, succeeded in the second half of 1875. In that ime are coming the physicians-wolontears from surrounding countries as well as — in the beginning of 1876 — the teams of Russian Red Cross. They have been giving the professional medical aid during both montenegrin-turkish wars.

In the begining of 1876 was founded the Society of Montenegrin Red Cross. The activity of this Society made a great contribution in giving the professional medical aid as well as in the promotion of health culture.

Only in 1880, with the arrival of dr Milan Jovanović-Batut in Montenegro, the Sanitary service starts to have its organisation. Thanks to the untirening efforts of dr Milan Jovanović-Batut and to the activity of next chiefs of Sanitary service in Montenegro — dr Petar Miljanić, dr Božidar Perazić, dr Stevan Ognjenović — this Service develops itself manifestly with all characteristics of an organised and scientific progress.

The Press in Montenegro had also an important part in the promotion of health culture and in the improvement of national health. Some years before the end of its autonomous life, the Principality respect, the Kingdom of Montenegro has reached an important degree of the development of sanitary service and of public hygiene.

Milena MIHAJLOV i Jovan TUCAKOV

Proučavajući u Paštrovićima medicinsku i srodnu floru, beležena je, pored ostaloga, i upotreba tog bilja u narodnom životu, pre svega u narodnoj medicini. Posebna pažnja poslednjih godina posvećena je fitoterapiji. Ovo je činjeno iz više razloga, a pre svega zato što se narodna veština lečenja i izrade lekova i u ovom kraju naglo napušta i gubi u nepovrat, pa bi bila neoprostiva greška ne zabeležiti ostatke pradedovske medicine i farmacije Paštrovića, jer se u ovom kraju izrazito osećaju, prepliću i mešaju uticaji zdravstvene kulture Istoka i Zapada, Carigrada i Rima, a pre svega Balkana i Venecije.

Velike društvene promene nastale su osobito poslednjih godina pod uticajem naglog razvoja turizma. Izvanredne lepote i blaga klima ovog dela našeg primorja privlače i još će više privlačiti milione oduševljenih turista sa svih kontinenata. Zbog toga se brda naglo raseljavaju. Sve silazi i naseljava obalu. Ima potpuno napuštenih sela. Ili je ponegde ostao još po neki starac koji »neće s lacmanima...«, gorštak starog kova koji »čuva rodnu grudu i pradjedovski obraz«. Ipak, ova velika seoba ne može se ničim zaustaviti. Niko od mladih se ne vraća u brda, jer je dole na pitomoj obali po raskošnim hotelima rad lakši, život lepši, zarade veće, a i penzija je osigurana. Od tog mladog sveta ništa nismo mogli saznati. Sve je zabeleženo od osoba iznad 60 godina, planinaca i brđana koji se tu na golom i negostoljubivom kršu snalazio kako je ko znao i umeo i lečio se onim što mu je bilo pod rukom, pre svega lekovitim biljem.

Trebalo je, dakle, spasavati što se spasti može, jer stariji umiru i u grob odnose dragocene ostatke narodne medicine gajene vekovima u ovom divnom kraju.

Tako i treba shvatiti ovo kratko saopštenje. To su, sasvim razumljivo, nepotpuni, ali verni podaci beleženi neposredno iz usta planinaca i brđana.

Najčešće upotrebljavano bilje za lečenje raznih bolesti

Zabeleženo je preko 150 biljnih vrsta koje se najčešće upotrebljavaju za lečenje ljudi, ređe domaćih životinja. Razumljivo je da se izvesno bilje (beli luk, razne vrste nane, bokvice, majkina dušica...) češće upotrebljava, drugo sasvim retko i izuzetno (zubača, nar...).